

ФІЛОСОФІЯ, СОЦІОЛОГІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

*Шнурова О.Т.,
старший викладач кафедри менеджменту,
фінансів та кредиту ХІУП*

АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Наша країна переживає складний період становлення нового суспільства. Сучасний етап державотворення в Україні супроводжується конфліктами між законодавчою та виконавчою владою, партіями, окремими політичними лідерами, фракціями в парламенті, між центральною і місцевою владами.

Нова ідеологія, інші соціально-економічні та політичні реалії вимагають зміни психології людей, заміни звичайних соціальних установок, що завжди є болісним процесом для всіх категорій населення.

Зміни в суспільстві є однією з головних передумов трансформації в системі ціннісних орієнтацій людей, що зумовлює появу конфліктів у структурі особистості. На думку В.Ю.Бойко, "...кризовий стан характеризується суперечливістю, незавершеністю структури ціннісних норм, установок, зразків поведінки, властивих даному суспільству...", а отже, повинен знайти безпосереднє відображення у свідомості та поведінці людини.¹ Тому внутрішньоособистісні конфлікти стають масовими і потребують вивчення. Важливо, передусім, з'ясувати причини та передумови їх виникнення.

Л.І.Анциферова, спираючись на роботу В.Г.Асєєва "Про діалектику детермінації психічного розвитку", вказує, що рушійними силами розвитку особистості є суперечності двох видів:

- між особистістю і зовнішніми умовами діяльності;
- між внутрішньоособистісними утвореннями.

З цього приводу Н.В.Фролова зауважила, що появу внутрішньоособистісних конфліктів зумовлюють зовнішні (пов'язані з особливостями соціально-економічного розвитку суспільства) та внутрішні (індивідуально-особистісні особливості, рівень інтелектуального та духовного розвитку особистості) чинники.²

Пояснюючи детермінованість внутрішніх суперечностей особливостями соціального середовища, Л.П.Буєва виділяє в ньому два види аналізу:

- макросередовище, подання широкого суспільного середовища;
- мікросередовище, яке включає найближче оточення людини.³

Ці рівні, на думку Л.П.Буєвої, дають можливість виявити не тільки загальні внутрішні суперечності, властиві суспільному середовищу, а й специфічні суперечності мікросередовища, які призводять до появи внутрішньоособистісних конфліктів.

Одним з перших у вітчизняній психології причини внутрішньоособистісних конфліктів особистості вивчав В.М.Мяснищев. На його думку, внутрішньоособистісні конфлікти часто виникають в результаті зіткнення бажань особистості і реальності, яка їх не задовольняє. Чим вищим є претензія особистості, значущими та недосяжними цінностями, тим ймовірнішою є поява внутрішньоособистісних конфліктів. Конкретизація деяких особливостей цих конфліктів, здійснена Т.М.Міминою, дала змогу виявити, що незадоволеними потребами, які зумовлюють внутрішньоособистісний конфлікт, є:

- потреба адекватної соціальної оцінки (трудової діяльності і особистих досягнень);
- любовно-еротичні потреби;
- потреба в дружньому спілкуванні;
- потреба самовираження і самоутвердження та деякі інші.

На основі експериментальних досліджень Т.М.Міміна з'ясувала, що всупереч твердженням представників психоаналізу про провідну роль незадоволених сексуальних потреб у генезі внутрішньоособистісних конфліктів у групі, яка на 90% складалася з осіб віком від 19 до 50 років, порушення в сфері сексуальних відносин були домінуючими в конфлікті лише у 15% випадків. Слід, однак, зауважити, що потреби, можливості особистості є не вродженими конституційними якостями, а продуктом виховання, суспільного досвіду, суспільних зв'язків, тобто всієї історії розвитку особистості в певних умовах.

Отже, на перший погляд причини внутрішньоособистісних конфліктів коріняться в тому, що вимоги, потреби, прагнення, бажання особистості не задовольняються тими чи іншими моментами дійсності. Але певна невідповідність між потребами і можливостями їх безпосереднього задоволення мобілізує та активізує діяльність людини на досягнення поставленої мети. Саме в діяльності відбувається її розвиток. Досягнення мети призводить до розв'язання внутрішніх суперечностей, підвищення рівня потреб, що призводить до появи нових цілей і розвитку особистості. Але якщо невідповідність між метою і можливістю її задоволення продуктивно не усувається (мета не досягається, потреба не задовольняється, плани руйнуються), то це, на думку В.М.Мясніцева, сприяє появі внутрішньоособистісних конфліктів.

Проте реальність, що оточує людину, не є пасивним об'єктом впливу. Вона ставить до неї вимоги. Внутрішньоособистісні конфлікти можуть зумовлюватись зіткненням вимог реальності та можливостей людини, що проявляються у різному співвідношенні між значущістю цінності та її доступністю. З цього приводу К.О.Абульханова-Славська підкреслювала, що вимоги, які висуває індивід до життя, приходять у суперечність з вимогами життя до індивіда. В цьому випадку людина не справляється з покладеними на неї функціями і відчуває напруження, хвилювання, тривогу, що призводить до соціальної декомпенсації. Такий механізм трапляється не лише у дорослих, але й у дітей, переобтяжених обов'язками. Однак вимоги діяльності, її характеристики й умови співвідносяться з тими чи іншими психологічними якостями людини не окремо, а через особистість, яка і надає їм цілісність.

На ролі раннього віку у детермінації внутрішніх конфліктів та психологічному розвитку особистості особливо наголошували З.Фрейд, А.Адлер, К.Хорні, вважаючи, що ранні травматичні переживання або ситуації слугують джерелом внутрішньоособистісних конфліктів у подальшому розвитку особистості. Але, на думку В.М.Мясніцева, “процес подальшого розвитку дає особистості могутні засоби подолання болісних утворень”. Тому джерелом внутрішньоособистісних конфліктів є інші чинники. Він переконаний, що внутрішні конфлікти особистості коріняться “не в переживанні, як фінальному моменті і не в конституції,... а в умовах формування відносин особистості, починаючи з раннього періоду розвитку”. Тому важливим фактором, який визначає успішність розвитку особистості, є ті відносини, які складаються в дитини з її родинним оточенням. Надалі взаємовідносини впливів сімейного середовища можуть слугувати джерелом нових внутрішньоособистісних суперечностей.

Інші причини внутрішньоособистісних конфліктів пов'язані із внутрішніми утвореннями особистості. Особливості структури особистості, стверджує Б.Г.Ананьєв, можуть впливати на характер внутрішньоособистісних конфліктів. Цієї ж думки дотримується А.Г.Ковальов, вважаючи, що внутрішньоособистісні конфлікти можуть виникати внаслідок нерівномірного розвитку окремих сторін особистості.

І.М.Михеєва, розвиваючи думку Т.А.Флоренської про те, що як гармонійно розвинена особистість, так і суперечлива володіють особливою структурою, називає як спільні риси суперечливого типу такі: неузгодженість внутрішніх психічних компонентів (передусім, самооцінки та рівня домагань); в емоційній сфері – переважання пригніченого настрою, тривожності, нестійкість емоцій, невміння підпорядковувати їх волі, раціональній основі; виражений егоцентризм і пов'язаний з ним егоїзм; невизначеність, нестійкість цілей, установок, “розмитість” моральних принципів і ціннісного критерію мотивації особистісних смислів, що свідчить про відсутність розвиненої моральної самосвідомості; при відносно високому рівні моральної самосвідомості неузгодженість між собою змістовної (моральні принципи) і динамічної (емоції, воля) сторін мотивації.

У виникненні внутрішньоособистісних конфліктів велику роль відіграють особливості характеру особистості. С.Л.Рубінштейн вказував, що будь-який мотив – це потенціальна риса характеру; реалізуючись в діях і вчинках і таким чином закріплюючись в мотивах поведінки в міру того, як вони починають визначати більш або менш стійкий образ дій, переходять в характерологічні властивості. Виходячи з положення С.Л.Рубінштейна, А.А.Файзулаєв вважає, що багаторазове формування в свідомості людини і реалізація в поведінці і діяльності певного мотиваційного утворення приводять до того, що останнє стає рисою характеру людини.

Проте слід мати на увазі, що характер особистості – це спосіб її ставлення до дійсності, що формується з усієї історії особистості, тому він являє собою не особливу якість особистості до оточуючих, темперамент, рівень інтелекту. У конфлікті риси характеру загострюються; одночасно особливості характеру можуть зумовити виникнення внутрішньоособистісного конфлікту. Психологічні спостереження дали змогу виявити такі характерні особливості особистості з внутрішньоособистісними конфліктами, як слабкість, нерішучість, схильність до рефлексії, залежність від оточення, пошуки схвалення, прагнення до нормативності. Таким чином, особливості характеру, безумовно, тісно пов'язані з внутрішньоособистісними конфліктами.

Воля, як важлива риса характеру особистості, може детермінувати внутрішньоособистісні конфлікти. Конфліктний прояв волі, пов'язаний, передусім, з боротьбою мотивів у процесі вибору, який відбувається у свідомості людини, або до вибору дії, або після нього. І.М.Михеєва вважає, що, займаючи різні місця в психологічній структурі особистості, воля і потреби можуть функціонувати як самостійні й такі, що часто конфліктують між собою сили.

У психологічному характері людини з внутрішньоособистісними конфліктами важливою є оцінка мислення, а саме: невміння відносно раціонально організувати свої фізичні й психічні засоби, забезпечити відповідність між прийнятими і поставленими завданнями та власними ресурсами. Нераціонально витрачені сили спричиняють неуспіх, на який людина реагує збудженням, хвилюванням, прагне компенсувати його перенапруженням, що призводить до виникнення внутрішньоособистісного конфлікту.

Надто висока та надто низька самооцінка можуть стати внутрішнім джерелом внутрішньоособистісної конфліктності. Проте, як показують психологічні спостереження, завищеної самооцінки ще недостатньо для появи внутрішньоособистісного конфлікту. Якщо людина із завищеною самооцінкою твердо впевнена в своїх можливостях, то це не призводить до афективних зривів. Внутрішньоособистісні конфлікти виникають тоді, коли у людини підсвідомо існує деяка невпевненість у своїх силах, здібностях, в якій вона не хоче зізнатися навіть самій собі.

Однак далеко не будь-яка суперечливість між рівнем домагань людини та її здібностями призводить до переживань афективного конфлікту. Якщо вона усвідомлена і не переходить певних меж інтенсивності, то сприяє позитивному розвитку особистості. В цьому випадку маємо справу не з внутрішньоособистісним конфліктом між самооцінкою людини і її можливостями, а з внутрішніми руйнівними суперечностями в розвитку особистості.

Внутрішня суперечливість, роздвоєність свідомості може виникати як у результаті переходу об'єктивних суперечностей, спочатку зовнішніх щодо людини, у внутрішній світ, так і в процесі визрівання суперечностей у свідомості людини. Так, О.М.Леонт'єв зазначав, що мотиваційна сфера людини ієрархічна і процес підпорядкування мотивів може проявлятися в більш складних і прихованих формах, ніж просте протиборство мотивів. Розвиваючи цю думку, В.В.Столін виявив, що існують певні внутрішні перешкоди, які зумовлюють у відповідних ситуаціях внутрішню конфліктність, перетворюючи дію на вчинок, тобто на внутрішньоособистісний конфлікт. Він експериментально довів, що як внутрішніми перешкодами можуть виступати ідеали, норми, очікувані санкції, певні риси характеру, самооцінка.

Генезис конфлікту, як стверджують Я.Л.Коломинський та Б.П.Жизневський, на початкових стадіях онтогенезу проходить швидше від конфлікту міжособистісного та внутрішньоособистісного, тобто відбувається його відповідна інтеріоризація із зовнішнього плану у внутрішній. Адже внутрішньоособистісний конфлікт часто переходить у зовнішній, і навпаки. Останній варіант спостерігається у випадку часткового вирішення міжособистісного конфлікту, коли тим чи іншим способом усувається конфліктна поведінка, спрямована назовні, але внутрішнє прагнення до такої конфліктної поведінки не зникає, створюючи тим самим внутрішнє напруження. Тому кожен конфлікт зовнішній у тому розумінні, що визначається об'єктивними зовнішніми причинами, і внутрішній, оскільки зумовлений переживаннями внутрішнього розладу, боротьби.

Отже, джерела внутрішньоособистісних конфліктів слід шукати не стільки в абсолютних якостях психіки і умовах життя особистості, скільки в співвідношенні перших і других. Що стосується внутрішньоособистісного конфлікту, то чим глибше зовнішній конфлікт порушує внутрішню структуру особистості, тим сильнішим є його деструктивний вплив. Тому внутрішньоособистісний конфлікт завжди пов'язаний з зовнішніми обставинами, виникає під їх впливом.

Отже, аналіз психологічної літератури показав, що причини всіх внутрішньоособистісних конфліктів можна звести до двох груп, які пов'язані:

– з переживанням подій, ситуацій (зовнішній фактор). Це, передусім, несприятливі зовнішні впливи у ранньому дитинстві, обставини та події, які ускладнюють існування людини в даний момент. Соціальне середовище швидше не перетворює уже сформовані (не без його участі) якості особистості, а визначає багатоманітність їх поведінкових реалізацій. Тому зовнішні події виступають фактором, що провокує внутрішньоособистісні конфлікти;

– з характерологічними, особистісними особливостями особистості людини (підвищена тривожність, емоційна нестійкість, несформованість мотиваційної сфери особистості, неадекватність самооцінки та ін.). Згадані особливості особистості визначають схильність до переживання внутрішньоособистісних конфліктів.

Проте, як зазначає Л.Ф.Бурлачук, причини тієї чи іншої поведінки часто зумовлені не властивостями особистості і не особливостями ситуації, а їх взаємодією.³

Слід звернути увагу на те, що незалежно від класифікації причин (зовнішні - внутрішні) їх суть визначається значущістю для конфліктної людини. Власне, суб'єктивне ставлення, а не самі впливи визначають появу внутрішньоособистісного конфлікту.

¹ Буларчук Л.Ф. Психодіагностика личности. – К., 1989 – С. 59.

² Михеева И.Н. Амбивалентность личности – социально-психологический аспект. – М., 1991. – С. 44

³ Варане А. Жизненный кризис: попытка определения// Журнал практического психолога. – 1997. – № 3. – С. 153

⁴ Див. Михеева И.Н. Амбивалентность личности – социально-психологический аспект. – М., 1991. – С. 31.